

KURTULUŞTAN SONRA GAZİANTEP (TÜRKİYE'NİN SİHHİ VE İÇTİMAİ COĞRAFYASI: GAZİ AYINTAB VİLAYETİ)

Hasan DİNÇER*

Öz

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, Türk tarihinde ilk olarak 3 Mayıs 1920 tarihinde Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti kuruldu. 1921 yılında Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti; nüfus, eğitim/okullaşma oranı, hastalıklar/sağlık kurumları, üretim düzeyi/ürünler konusunda ülke gerçeklerini tespit etmek böylelikle sosyal, kültürel ve ekonomik politikalara yön vermek amacıyla "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası" adıyla bir dizi il monografisi hazırlattı. Bu makalede Gaziantep hakkındaki monografi incelenmiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gaziantep'in ekonomik-sosyal hayatı, işgalin etkileri, halkın günlük yaşamı, ağırlığı hissedilen toplumsal sorunlar hakkında sonuçlara varılmıştır.

1926 yılı itibarıyla Gaziantep'in tarımsal yapılarındaki feodal ilişkilerin, köylülerin yaşam koşullarını zorlaştırdığı, içme suyu şebekesi, kanalizasyon gibi alt yapı eksikliklerinin kentten genel sorunu olduğu, beslenme ve doğum konularındaki ilkel uygulamaların eğitim başta olmak üzere bazı alanlarda acil müdahale ve yatırımları gerektirdiği saptanmıştır. Bununla birlikte Gaziantep, Cumhuriyet'in ilk yıllarında olumlulukları daha fazla, gelişme potansiyeli yüksek bir kenttir. Savaşların yıpratıcı etkisine karşın, tarımsal ve ticari faaliyetleri göz önüne alındığında, üretken, mücadeleci, girişimci bir nüfusa sahiptir. Okullara ilgisi, medreselere ilgisizliği, modern tıba değer vermesi; Gaziantep halkının, her alanda değişim anlamına gelen Türk Devrimi'nin değerlerini benimsemeye yatkın, akılcı uygulamaları kabule elverişli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Dr. Refik Saydam, Dr. Rıza Nur.

* Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,
(hdincer@ankara.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0002-4289-9953>).

GAZİANTEP AFTER LIBERATION (TURKEY'S SANITARY AND SOCIAL GEOGRAPHY)

Abstract

In 3 May 1920, for the first time in the Turkish history, The Ministry of Health and Social Assistance was founded after the establishment of the The first Turkish Grand National Assembly. In 1921, The Ministry of Health and Social Assistance published the provincial monography called "Turkey's Sanitary and Social Geography" in order to detect the realities of the country in terms of population, education/number of schools, diseases/ health institutions, production level/products to manage Turkey's social, cultural and economical policies. In this article, the monography about Gaziantep was analyzed and conclusions were made about the economical and social condition of Gaziantep, effects of occupation, daily life of the people and influential social problems in the first years of the republic regime.

It can be seen that, from 1926, there were general problems about the city such as the difficulties in the lives of the farmers due to the feudal relations in the agricultural structure of the city, lack of infrastructure such as sewerage and drinking water network problems. Also, the primitive technics about nutrition and birth proved that there was a serious need for an urgent investment and intervention, starting with the education. At the same time, Gaziantep was a city with high potential of development and had more pros than it had cons. When its agricultural and trading activities were considered, despite the devastating effect of the wars, the city had a productive and diligent population. The Turkish Revolution means a progressive revolution in all social fields and people of Gaziantep were rational minded and esteemed the values of the revolution. Their valuing the modern medical methods and being interested in secular schools while not being interested in religious schools showed that.

Keywords: *Gaziantep, The Ministry of Health and Social Assistance, Dr. Refik Saydam, Dr. Rıza Nur.*

Giriş

23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi, işgalleri sona erdirmek, ayaklanmaları bastırmak, Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin yıkıcı faaliyetlerini etkisiz kılmak için çok cepheli bir mücadele gerçekleştirdi. Başarılı olabilmek, otorite tesis edebilmek için yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendinde topladı. Sağlık, eğitim, kültür konularında topluma hizmet sunmak ve sorunları çözmek amacıyla yasal, kurumsal düzenlemeler de gerçekleştirdi. Bu çerçevede atılan adımlardan biri, Türk tarihinde ilk olarak 3 Mayıs 1920 tarihinde Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâleti'nin kurulmasıdır.¹

1 TBMM'nin açılmasından sonra görev yapmış bazı Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekilleri ve dönemleri şöyledir: Dr. Adnan Adıvar 03.05.1920-10.03.1921, Dr. Refik Saydam 10.03.1921-20.12.1921, Dr. Rıza Nur 24.12.1921-27.10.1923, Dr. Refik Saydam 30.10.1923-21.11.1924, Dr. Mazhar Germen 22.11.1924-03.03.1925, Dr. Refik Saydam 04.03.1925 -

Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâleti'nin kuruluş sebebi; ekonomik geriliğin ve uzun savaşların Türk toplum hayatında yarattığı olumsuzlukları tespit etme ve çözüm bulma arayışı olarak saptanmıştı. Yoksulluk ve bilinçsizlikten doğan kötü beslenme, çocuk ölüm oranlarının yüksekliği, trahom, sıtma, çocuk felci, frengi gibi hastalıkların yaygınlığı, olumsuzlukların başlıcaları idi.²

1921 yılında Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâleti tarafından, çeşitli yönleriyle ülkenin mevcut koşullarını inceleyerek, gelecekteki sosyal, ekonomik ve kültürel politikalara yön vermek amacıyla, "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası" adıyla bazı iller hakkında raporlar oluşturmak için çalışmalar başlatıldı.³

Bu çerçevedeki ilk rapor, Sinop hakkında 1922 yılında basılmışsa da dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Rıza Nur, çalışmanın, Dr. Refik (Saydam) Bey'in bakanlığı döneminde başlatıldığını belirtmiştir: "*Selef-i aciz-i Refik Beyefendi, zamanda yurdumuzun sıhhî ve içtimâî tedkiki gibi mühîm bir nokta Vekâlet-i Muâvenet-i İctimaiyye müdürü Doktor Muhyiddin Celal Bey tarafından Vekâlete teklif olunarak sıhhiye müdürlerinden bu bâbda ma'lûmat talep edilmiş, sıhhiye müdürleri tedkikât yaparak istenen ma'lûmatı mehmâ emken cem' eylemişler. Vekâlete geldiğim zaman bu ma'lûmatın yarısını gelmiş buldum. Bunların bir kısmı güzelce, bir kısmı kıymetsiz idi ki sıhhiye müdürlerinin iktidar ve faaliyetleriyle mütênâsibdi. ...*"⁴

Bakanlık, vilayet ve sancaklarda görev yapan doktor ve sıhhiye müdürlerini söz konusu raporları hazırlamaları için görevlendirdi. Bakanlığın, bu dizi içinde yayınladığı toplam rapor sayısı konusunda; Sayılır⁵ yirmi beş,

25.10.1937. <https://www.saglik.gov.tr/TR,11490/bakanlarimiz.html> 30/12/2018; İbrahim Refik Saydam: 8 Eylül 1881'de İstanbul'da doğdu. 1905'te Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi bitirdi. Almanya'da tıp eğitimi gördü. Bakterioloji Enstitüsü'nde bazı bulaşıcı hastalıkların serumlarının üretilmesini gerçekleştirdi. Kurtuluş Savaşı başlarken Mustafa Kemal ile birlikte Anadolu'ya geçti.1920'de Bayezid (Doğubeyazıt) mebusu olarak TBMM'ye girdi. Ankara'da bugünkü Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün kurulmasını sağladı.1939-42 arasında başbakanlık yaptı. 7/8 Temmuz 1942'de İstanbul'da vefat etti. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 19, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama AŞ, İstanbul, 1988, s 135-136; Rıza Nur:1878'de Sinop'ta doğdu. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi hekim yüzbaşı olarak bitirdi. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki'den Sinop mebusu seçildi. Sonrasında İttihat ve Terakki'ye muhalif oldu. 1913 Babalı Baskını akabinde yurt dışına sürüldü. 30 Ekim 1918 sonrasında yurda döndü. Son Meclis-i Mebusan'a ve ilk iki dönem TBMM'ne Sinop mebusu olarak girdi. Lozan Anlaşması'nı imzalayan delegasyonda yer aldı. 8 Eylül 1942'de İstanbul'da vefat etti. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 16, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama AŞ, İstanbul, 1988, s. 620.

- 2 *Türkiye'de Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilatının Cumhuriyet Devrindeki İnkışafı*, (Yayınevi Yok), Ankara, 1937, s. 4-6.
- 3 Burhan Sayılır, "Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 38, Eylül-Ekim 2013, s. 2.
- 4 Mehmet Said, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâleti, Ögüd Matbaası, Ankara, 1922. Kitabın başlangıcındaki Dr. Rıza Nur Bey'in Sunuş yazısından.
- 5 Sayılır, *a.g.m.*, s. 2.

Koz⁶ on sekiz, Gökçe-Mevlut⁷ on dokuz, Doğruöz⁸ on sekiz, Gümüşçü⁹ on dokuz, Aysal-Arslan¹⁰ yirmi bir rakamını kaydetmektedir. Tarafımızdan yapılan araştırma sonucunda basılmış ve ulaşılabilir durumda olan monografi sayısı yirmi olarak saptanmıştır: Bayezid, Sinop, Muğla (Menteşe), Çatalca, Kırkkilisa (Kırklarili), Gelibolu, Kengri (Çankırı), Kayseri, Gazi Ayıntab, Kastamonu, Kırşehir, Urfa, Konya, Niğde, Tokat, Sivas, Hamidabad (Isparta), Erzurum, Ankara, Cebel-i Bereket (Osmaniye).¹¹

Hazırlanan raporlarda incelenen kent hakkındaki bilgiler, çoğunlukla, altı başlık altında sunulmuştur:

“Birinci kısım: Hudutlar, dağlar, nehirler, göller, madenler, ormanlar, sebze ve meyveler, vahşi hayvanlar, mülki taksimat; İkinci kısım: İklim, mevsimler, sıcaklık, rüzgârlar, yağışlar; Üçüncü kısım: Nüfus, aşiretler, giyim-kuşam, gelenek, görenek, temizlik; Dördüncü kısım: Hastaneler, eczaneler, mektep ve medreseler, oteller, hanlar, hamamlar, hastaneler, fabrikalar, şehir ve köylerin durumu, kabristanlar, bataklıklar, içme suları; Beşinci kısım: Hastalıklar, zührevi hastalıklar, sıtma, verem, akıl ve sinir hastalıkları, salgınlar; Altıncı kısım: Doğum ve ölüm istatistikleri, sıtma ve frengi istatistik ve haritaları”¹².

Cumhuriyetin toplumsal yaşamı değiştirecek olan iktisadi alandaki köklü atılımlarının 1930’lu yıllarda hayata geçirildiği göz önüne alınırsa, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunun hemen sonrasında hazırlanmaları ve içerdiği bilgi zenginliği yönüyle, monografilerin; yakın geçmişin gelişmelerinin izlerini yansıtmak, Cumhuriyet’e devrolan toplumsal yapıyı resmetmek, genç Cumhuriyet’in sosyal, iktisadi politikalarının belirlenişinde dikkate alınmak gibi özellikler taşıdığı aşikârdır.

Gaziantep hakkındaki monografi, “Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti Neşriyatından: 24” üst başlığı ile “Türkiyenin

6 M Sabri Koz, “Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: “Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”, 4. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, I. Cilt, Feryal Matbaası, Ankara, 1992, s. 39.

7 Nilifer Gökçe-Mevlut Yaprak, “Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kırklareli Vilayeti” Adlı Esere Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunda Kırklareli’nde Folklorik Tıp”, *Lokman Hekim Journal*, 2012; 2 (1), s. 39.

8 Doğruöz, *a.g.m.*, s. 276.

9 Osman Gümüşçü, “Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: Türkiye’nin Sıhhi- İctimai Coğrafyası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV, Kasım 1999, Sayı: 45, s. 944.

10 Necdet Aysal-Lütfi Arslan, “Türkiye’nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilâyeti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Güz 2018, s. 425.

11 Milli Kütüphane kataloglarında, İstanbul için hazırlanmış monografi de gözükmekle birlikte, çalışanların samimi çabasına rağmen, söz konusu eser bulunamamıştır.

12 “Monografi; tarih, coğrafya gibi alanlarda özel bir sorun üstüne yapılan inceleme” şeklinde tanımlanmaktadır. *Türkçe Sözlük*, 2. Basım, Dil Derneği Yayınları, Ankara, 2005, s. 1364. Vekâlet’in amacı ve kentler hakkındaki bilgilerin toplandığı başlıklar göz önüne alındığında yazımızda monografi tabirinin kullanılması daha uygun düşecektir.

Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gazi Ayıntab Vilayeti" adıyla İstanbul: Çağaloğlu Hamam Sokağı No: 10 adresindeki Hilal Matbaası'nda 1926 yılında basılmıştır. Hazırlayan Gaziantep Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Süleyman Faik Yargıcı'dır.¹³

1926 yılında hazırlanan monografi makale düzeyinde ele alınmamıştır.¹⁴ Bu makalede, söz konusu monografi merkeze alınarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gaziantep'in ekonomik-sosyal hayatı, işgalin sonraki döneme uzanan etkileri, halkın günlük yaşamı, ağırlığı hissedilen toplumsal sorunlar tasvir edilmeye çalışılacaktır.

Gaziantep

Tarihi, Paleolitik Çağ'a kadar uzanan Antep 1517'de Osmanlı hâkimiyetine geçti. 1839'da kısa bir süre Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın egemenliğinde kaldı. 19. yüzyıl başlarına kadar Kahramanmaraş eyaletine bağlı bir sancak merkezi olan kent, 1818'de Halep eyaleti merkez sancağına bağlı kaza merkezi, 1908'den sonra da sancak merkezi yapıldı. 19. yüzyıldan sonra Ayntab ya da Ayıntap adıyla anıldı.¹⁵ Gaziantep, Ayıntab Sancağı adıyla Halep vilayetine bağlı iken, toprakları hala Türkiye sınırları içinde bulunan üç kazası vardı. Bunlardan ikisi, Ayntab (Sancak Merkezi) ve Kilis kazaları, yaklaşık olarak şimdiki Gaziantep ilinin topraklarını kapsamaktaydı. Üçüncü kaza Rumkale ise günümüzde Şanlıurfa'ya bağlıdır.¹⁶

13 Monografi'nin ilk sayfasında Gazi Ayıntab Vilayeti Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü ibaresi yer almakta hazırlayanın ismi bulunmamaktadır. Dr. Süleyman Faik Yargıcı tarafından hazırlandığı bilgisini aktaran: Sabri Koz, *a.g.m.*, s. 42.

14 *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gazi Ayıntab Vilayeti*, Uğuroğlu Barlas tarafından (Hilmi Barlas Eğitim Vakfı, İstanbul, 2010) Latin alfabesine çevrilmişse de, Ankara'daki kütüphanelerden temin edilemediği için tarafımızdan transkripsiyonu yapılarak makalede kullanılmıştır.

15 "H. 1239-1249 (M.1824-1834) tarihli 142 numaralı Gaziantep şer'iyeye sicilinden anlaşıldığı üzere Gaziantep Maraş Eyaletine bağlı bir "sancak" konumunda olmakla ..." Leyla Akcan, *1824-1834 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapı* (142 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi s.1-253), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2016, s. 412; Antep, tarih içinde Babil, Hitit, Asurlular, Pers, İskender İmparatorluğu, Selevkoslar, Kommagene Krallığı, Roma İmparatorluğu, Sasaniler, Bizans İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Urfa Haçlı Kontluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Halep Eyyubileri, Anadolu Selçuklu Devleti, Memluklar, Dulkadiroğulları, Memluklar ve Osmanlı hâkimiyetine kaldı. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 9, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama AŞ, İstanbul, 1988, s. 325-326.

16 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını*, C. 4, Anadolu Yayıncılık AŞ, İstanbul, 1982, s. 2992; 1982 tarihli bu kaynakta Rumkale ilçesi Şanlıurfa'ya bağlı olarak gösterilmekteyse de, günümüzde Şanlıurfa Belediyesi'nin resmi internet sayfasında Rumkale sadece tarihi kalıntıların bulunduğu bir yer olarak anılmaktadır. http://sanliurfa.bel.tr/icerik/1019/45/halfeti_26/12/2018; Bir ilçede isim değişikliği yapıldığı anlaşılmakta ise de bu konuda resmi bir açıklama mevcut değildir. Resmi olmayan, şahısların internet notlarında ise günümüzdeki Şanlıurfa ilçesi Halfeti'nin, eski Gaziantep ilçesi Rumkale olduğu belirtilmektedir. http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=106103_26/12/2018.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Antep, 15 Ocak 1919'da İngilizlerce işgal edildi. Akabinde aralarındaki anlaşma uyarınca İngilizler şehri, 5 Kasım 1919'da Fransız birliklerine devretti. Fransızların, halkın gururunu kırmaya matuf tutumu ve silahlı saldırıları Antep'te büyük bir direnişe sebep oldu. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Antep Şubesi açılarak şehrin savunulması çabaları örgütlü hale getirildi. Şahin Bey, Kılıç Ali Bey ve Aslan Bey direnişin önde gelen isimleri idi.¹⁷ Yaklaşık on ay kadar süren direniş günlerinde, kuşatma sebebiyle özellikle gıda maddesi yokluğu Antepliler için büyük sorun oldu. TBMM, 6 Şubat 1921'de kabul ettiği bir yasa ile Antep'e *Gazi* unvanını verdi.¹⁸ Fransa, 20 Ekim 1921'de Ankara Hükümeti ile imzaladığı Ankara Anlaşması ile Antep, Urfa, Maraş ve Adana'dan çekildi.

Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası Gazi Ayıntab Vilayeti 1926 Sosyal ve Ekonomik Hayat

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Antep'in ticari konumunda önemli bir değişiklik gerçekleşti. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik ilişkileri Lazkiye ve Halep kentleri çevresinde yoğunlaşmaktaydı. Bölgenin ham veya işlenmiş ürünleri Avrupa ve Mısır'a, İstanbul'dan sonra ikinci büyük merkez olan Halep üzerinden gönderilmekteydi. Halep'in Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'dan ayrılmasıyla bu şehrin üstlendiği rolü, çevre iller ve ülkelerle demiryolu/karayolu bağlantısı ve Mersin limanına yakınlığıyla Gaziantep üstlendi.

Antep'in iktisadi hayatına ilişkin geçmiş dönem kayıtları, üretilen ürünler konusunda sürekliliği işaret etmektedir. Evliya Çelebi'ye göre 1671'de Antep'te oşür veren 70.000 bağ vardır. Kırk çeşit üzümü, binlerce tulum pekmezi, bademli ve şamfıstıklı tatlı (köftürü) sucuğu vardır ki Arab'a, Acem'e ve Hindistan'a kadar gönderilirdi. 1871, 1891 Salnameleri ve 1913 Tarım Sayımı'na göre Antep'te, en çok yetiştirilen tarım ürünleri olarak buğday, arpa, nohut, mercimek, zeytin, üzüm, meyan kökü, pamuk, kavun-karpuz, ceviz, soğan, tütün, incir; hayvan olarak keçi, koyun, öküz, inek ve at zikredilmiştir.¹⁹

"Türkiyenin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası Gazi Ayıntab Vilayeti" adlı monografiye göre 1926 yılında Gaziantep, Merkez, Kilis ve Rumkale ilçelerinden oluşmaktadır. Vilayet'in nüfusu, 2.000'i Yahudi, kalanı Türk-İslam olmak

17 Necdet Aysal, "Savaş Dönemi ve Cepheler (Askeri ve Siyasi Gelişmeler)", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 118-120; Zeynep Kalyoncuoğlu, "Antep'te Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu", *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu* 25-27 Aralık 2013 Gaziantep Bildiriler, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 777-791.

18 Gazi Ayıntap adı zamanla Gaziantep'e dönüştü ve kent 1924'te il merkezi yapıldı. *AnaBritannica ...*, C. 9, s. 326.

19 *Yurt ...*, C. 4, s. 2973-2992.

üzere toplam 201.000'dir.²⁰ Geçmiş dönem rakamları ile karşılaştırıldığında; Gaziantep'teki Ermeni nüfusun, şehrin işgalinde Fransızlarla işbirliği yapmaları sebebiyle olsa gerek, kurtuluştan sonra kenti terk ettiği ya da terk etmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.²¹

Konuşulan dil Türkçe olup şive merkez, ilçeler ve köylerde birbirinin aynı ve İstanbul lehçesine yakındır. Bunun yanında, hayvancılıkla geçinen ve Kürtçe konuşan mevcudu pek az aşiret olduğu, bunların aslen Kürt değil Türkmen olduğu ve bunlara Türkmen aşireti dendiği belirtilmiştir.²²

Monografiye göre Gaziantep'te ekonomik faaliyetler tarım ve ticarete dayanmaktadır. İl genelinde bol miktarda yetiştirilen ürünler olarak incir, üzüm, dut, ayva, zeytin, fıstık, ceviz, nar, elma, armut, susam, tütün, kendir, keten, pamuk, şalgam, soğan, sarımsak, patates, pancar, havuç, buğday, arpa, mısır, akdarı, yulaf, mercimek, bakla, fasulye, nohut anılmaktadır.

Tarımsal ürünlerdeki zengin çeşitliliğin Gaziantep'in, alışveriş halinde olduğu alanları da belirlediği; yüzde onu şehirde tüketilebilen fıstığın kalanının Malatya, Urfa, Halep, Şam ve Mısır'a, yine fazlaca yetişen ve şöhreti yayılmış olan cevizin de Halep, Urfa, Malatya'ya satıldığı belirtilmiştir. Daha çok Mısır'a ihraç edilmesi ve yüksek gelir getirmesi sebebiyle, köylünün tütün yetiştirmek için yoğun çaba harcadığı ifade edilmektedir. Kilim ve abaların Diyarbakır, Malatya, Halep, Şam ve Mısır'a satıldığı belirtilmiştir.²³

Toprağın ekime hazırlanmasında yaygın olarak kara saban kullanıldığı, tarlaların işlenmesinde yarıcılığın yaygın olduğu tespit edilmiştir: "*Tarlalar ekseriyetle şehir ve kasaba ahalisince ortaklıkla mahsulün yarısı köylüye bırakılmak*

20 Merkez kasabada üç Protestan, bir Katolik, bir Ermeni kilisesi ve bir Yahudi havrası mevcuttur. Süleyman Faik Yargıcı, *Türkiyenin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası Gazi Ayntab Vilayeti*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1926, s. 32.

21 1885-1914 Antep ve Kilis'in nüfusu şöyledir: Ayntab Kazası: Müslüman: 89 769, Rum Ortodoks: 67, Ermeni Ortodoks: 14 466, Yahudi: 860. Kilis Kazası: Müslüman: 78 905, Rum Ortodoks: 434, Ermeni Ortodoks: 3 934, Yahudi: 775, *Yurt ...*, C. 4, s. 2975; 1873 Halep Vilayet Salnamesi'ne göre Rumkale, Urfa Sancağı'na bağlı bir kazadır. Nüfusu 17964 Müslüman, 586 Hıristiyan olmak üzere toplam 18550'dir. *Yurt ...*, C. 10, s. 73-76.

22 Türkmen, İbikli, Karakoyunlu, Savcılı aşiretleri Kürtçe ve Türkçeyi mükemmel bilirler. Vilayetin güney ve kuzeyinde çiftçilikle geçinen Türkmen ve İlbeyle ve Karakoyunlu aşireti mensuplarının büyük kısmı, mevcudu yaklaşık iki bin olan Kiyar adlı Arap aşiretinin ise neredeyse hiçbir üyesi nüfusa kayıtlı değildir. Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, s. 16; Toprak, nüfus konusunda resmi kaynaklarda 1925 yılından itibaren yaşanan değişime dikkat çekmektedir: Kürt kimliği resmi yayınlarda 1925'e kadar yer aldı.1925 Şeyh Sait Ayaklanması resmi kaynaklarda Kürt kimliğinin de sonu oldu. Şeyh Sait Ayaklanması, Ankara'yı ulus-devlet konusunda kapanmaya sevk etti. ...1926'da yayınlanan Gaziantep kitabında artık Kürtler Türkmen olarak belirtilmişti. Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012. 542-544.

23 Yakın zamanda yapılan bir çalışmada Gaziantep'in, Ortadoğu ülkeleri ile olan ekonomik ilişkileri değerlendirilmiştir. Nebahat Turan, *Cumhuriyet Döneminde Gaziantep Ekonomisinin Türkiye ve Ortadoğu Açısından Önemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, TC Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri ve Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul, 2015, s. 130-169.

üzere icara virilir. Zavallı köylüler ... bir yıl mütemadiyen ... çalışır; mahsul yetiştince bir kısmını ortağından aldığı borca ve saireye mukabil elden çıkarır, kendisine de ancak ... cüzi bir kısım zahire kalır ki bununla bir seneyi mümkün değil idare idemez."²⁴

Tasvir edilen yaşam koşullarının sonucu olması gereken, halkın zihniyetine dair yapılan tespit de önemlidir: "Zengin köylüler haric olmak üzere gice gündüz çoluk çocuğu ile tarlalarda vakit geçiren Türk köylüleri pek ziyade kanaatkar olur. Yorgun argın tarlasından avdet idince hazırlanmış olan sıcak mercimek veya baş çorbasını veya bulgur pilavını veyahud ekmekleri umumiyetle yufka olduğundan yufka içine dürülmüş ayran peynirini efrad-ı ailesiyle iştiha ile yirken kendinde büyük bir memnuniyet hiss eder."²⁵

Savaşın tarım hayatına etkisine dair tespitlere de yer verilmiştir: Fransız işgali döneminde Ermenilerin bağları sökerek tarlaya çevirdiği, işgalin bitişi ile ahalinin yeni bağlar yetiştirmek için çaba harcadığı belirtilmiştir. Sınırlı sayıdaki çiftlik sahibinin modern pulluklar kullandığı, Birinci Dünya Savaşı ve Antep Harbi ile bu tarım araçlarının tahrip edildiği vurgulanmıştır.

Vilayet, hayvan çeşitliliği açısından da zengindir. Öküz, inek, manda, deve, at, katır, eşek, koyun, keçi çokça yetiştirilmektedir. Süt verimi yüksek inek cinsi mevcut olup, tereyağı ülke geneline satılmaktadır. Kazanç amaçlı avcılık da vardır.

Bugün, Türkiye’de at yetiştiriciliğinde anılmasa da, 1920’lerde Gaziantep, şöhreti her tarafta bilinen Arap atlarının yetiştirildiği bir şehirdir. İyi bir atın değerinin 500 madeni liraya kadar çıktığı belirtilmektedir. Cins atların satışında, günümüzde ticari taksit plaka satışlarında görülen, bir uygulama caridir: "Naçarlıktan dolayı atını satmağa mecbur olanlar ekseriya ya hayvanın yarısını veya bir ayağını satar ve pek sevgili hayvanını büsbütün elden çıkarmak istemez. Hayvanının tamamını satanlar pek nadirdir."²⁶

Vahşi hayvanların ele alındığı bölümdeki en ilginç bilgi, nadiren de olsa, Gaziantep’te kaplana rastlanıyor olmasıdır. Güvercin yetiştiriciliği bahsinde ise güvercinciliğin bir uzantısı olarak ortaya çıkan bir davranışın/sıfatın toplumsal hayattaki anlamı konusundaki tespit ilginçtir: "Güvercincilik yaygındır. Kendi sürüsüne karışan bir güvercini sahibine iade için para almak gibi bir adet de vardır. Lakin bu adet, toplum nazarında en adi ve sefil meslek addedilir. Birinin kötü vasıfları anlatılmak istendiğinde "kuşçudur" denilir."²⁷ "Kuşçu" nitelemesi aynı anlama gelmek üzere günümüzde de Gaziantep ve ilçelerinde yaşamaktadır.

Vilayet genelinde alıç ve melengiç (menengiç) ağacının yaygın olduğu belirtilmiş, ormancılık, köylülerin geçim kaynakları arasında zikredilmiştir. Karadağ ve Kızılca Dağlar ve Rum Kale ilçesi, vilayetin orman açısından en zengin alanları olarak anılmıştır. Gaziantep merkez, Rumkale ve Birecik’in odun, kömür

24 Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, s. 12.

25 Yargıcı, *a.g.e.*, s. 19.

26 Yargıcı, *a.g.e.*, s. 12.

27 Yargıcı, *a.g.e.*, s. 13.

ihtiyacının buralardan karşılanması ve düzensiz kesim yapılması sebebiyle ormanların tahrip olduğu, keresteye elverişli ağaç kalmadığı vurgulanmıştır. Ancak bu bilgiyle çelişir biçimde, Gaziantep'te Fransız kösesine yakın kalitede kundura kerestesi üretilebildiği de eklenmiştir.

Köylülerin odunculuk da yaptığı, yedi sekiz saat mesafeden şehre gelerek odun sattığı ama pek az gelir elde ettiği ifade edilmiştir. Şahıslara ait ormanlarda dut, kavak, söğüt, çınar, karaağaç, dağdağan ve cevizin çokça bulunduğu, şehrin çevresini saran ağaçlık alanın, Antep Savaşı günlerinde işgalcilerin ısınma ve siper yapımında kullanmak için kesim yapması sebebiyle tarla haline geldiği belirtilmiştir.

Gaziantep'te arama yapılmadığı için maden varlığının bilinmediği aktarılmıştır. Kilisecik Köyü'nde köylülerce ocaklarda yakılarak kullanılan maden kömürünün işlenmesi için milletvekili Ali Cenani Bey'in²⁸ şirket kurma girişiminin Birinci Dünya Savaşı ile yarım kaldığı belirtilmiştir. Bunun yanında Çarpın köyü civarında kırmızı mermer, Karataş yakınlarında beyaz mermer ve Kilis'te sarı mermer işlendiği ifade edilmiştir.

Terzilik, kunduracılık, dokumacılık ve yağcılık Türkler arasında gelişmiş iş kolları olarak zikredilmiştir. Vilayette kuyumculuğun gelişmediği şeklinde bir bilgi de mevcuttur. Ancak kadınların kullandığı takılar bahsinde sözü edilen ziynet eşyalarının çeşitliliği düşünülürse monografi yazarının, kuyumculuğun Türkler arasında terakki etmediğini kastettiği düşünülebilir.

Fabrikalar bahsinde yer verilen imalathanelerin, vilayette yetiştirilen tarım ürünlerini işlemeye dayalı olduğu görülmektedir: Merkezde 2.299 dükkân, 4 bedesten, 26 han, 30 fırın, 2.210 dokuma tezgâhı, 6 sabunhane, 1 deri işleme atölyesi, 45 boyahane, 10 üzüm/sussam sıkma atölyesi, 1 kesimhane, 11 değirmen, 2 un fabrikası, Kilis'te 7 han, 740 dükkân, 11 fırın, 120 dokuma tezgâhı, 2 sabunhane,²⁹ 20 kadar değirmen ve birçok zeytinyağı imalathanesi, kapatılmış durumda olan 8 içki fabrikası vardır.

Vilayette içki üretimi gayrimüslim unsurlarca gerçekleştirildiği için, Birinci Dünya Savaşı'nda bu kesimlerin Antep'ten ayrılması sektörde ciddi sarsıntıya sebep olmuş, 1920 Men-i Müskirat Kanunu ile de içki üretim-dışalım/satımı, kullanımı yasaklanmıştı.³⁰ Bu tarihten başlayarak, diğer şehirlerde olduğu gibi, içki fabrikaları kapandığı için, bu sanayi dalı çökmüştü.³¹ 1924'te

28 Ali Cenani Bey: Türk siyaset adamı (1872-1934). Doğu Anadolu'da geniş toprakları olan bir aileden Rasim Paşa'nın oğludur. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Halep (1908-1912, Antep (1914-1919)) milletvekilliği, Meclis başkan yardımcılığı (1911), ilk TBMM'de Gaziantep milletvekilliği (1923-1927), Ticaret bakanlığı (1924-1926) yaptı. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. I, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1986, s. 380.

29 "Sabunhaneler nisbeten mükemmel olub imal olunan sabunlar, Malatya, Harput, iyarbekir cihetlerine, Halep ve Mısır taraflarına sevk ve ihrac olunur." Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, 29.

30 Men-i Müskirat Kanunu hakkında bakınız; Cem Doğan, "Osmanlı Men-i Müskirat Cemiyeti ve Men-i Müskirat Kânunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 26, Bahar 2013, s. 161-181.

31 1896 yılında Antep'te 8 içki fabrikası olduğu kaydedilmektedir. *Yurt ...*, C.4, s. 3009.

Men-i Müskirat Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla ülke genelinde içki üretim ve satışı yeniden başlamıştı. Değişikliğin Gaziantep'te bu sektörü nasıl etkilediği konusunda monografide açıklama bulunmamaktadır.³²

1927 yılı itibarıyla Antep'te kamu işyeri bulunmamaktadır.³³ Dolayısıyla, yukarıda zikredilen ticari faaliyetler, üretilen tarım ürünleri ve kurulmuş olan imalathaneler Antep halkının çalışkanlığını ve girişimci karakterini işaret etmektedir. Başka bir ifade ile Cumhuriyetin ilk yıllarında, savaşların yıkıcı etkisini yaşamakla birlikte, şehrin gelişmeye açık olduğu barizdir. Bu özellik, devletin ekonomide planlı desteklerini de hesaba katmak şartıyla, Gaziantep'in bugün itibarıyla ulaştığı üretim düzeyini de açıklayıcı niteliktedir.

Halkın Giyim Tarzı

Gaziantep halkının giyim tarzı zengin, orta halli ve yoksul şeklinde sınıflanarak tasvir edilmiştir. Kasabalı zengin erkeklerin setre pantolon, entari üzerine uzunca bir palto, başında abani sarık, belinde kalın ve geniş bir şal kuşak taşıdığı, kadınların bir kesiminin son birkaç sene zarfında İstanbul biçimi çarşaf, yeni moda elbiselere rağbet ettiği, bir kısmının yerli dokumadan mavi çarşaf giydiği belirtilmektedir. Önceleri beşi bir yerde ve Sultan Mahmut altınlarına rağbet olmasına karşın son zamanlarda gerdanlıklara itibarın arttığı vurgulanmaktadır. Köylü zenginlerin giyimlerinin kasabadaki orta halli olanlar ile aynı olduğu; yerli dokumadan aba ve şalvar, bellerinde şal kuşak, başlarında fes üzerine abani sarık veya ipeklî poşu, ayaklarında alım gücüne göre yemeni veya kundura bulunduğu belirtilmiştir.³⁴

Orta halli ve fakir kasabalı erkeklerin yerli yün dokuma aba, yerli iplikten dokunmuş şalvar, yaşlıların Tunus fesi üzerine abani sarık, gençlerin yazma sarılmış adi fes, fotin kundura, yerli sahtiyandan kırmızı yemeni giydiği ifade edilmiştir. Kadınların sarı sahtiyandan uzunca konçlu, *hedik* denilen püsküllü çizmeler giydiği, ancak bunlara şimdi pek ender rastlandığı belirtilmiştir. Genç erkekler, yerli dokumadan entari, üzerine yazma sarılmış kalıpsız uzunca fes, kadınlar ise genellikle yerli dokumadan mavi çarşaf, birçoğu yerli dokuma alacalardan entari giyinirler. Güç bela karnını doyurabilen yoksul köylülerin giyim biçiminin pek basit ve sade olduğu; aba ile yerli dokuma iplikten bir dondan ibaret olup başlarında bir külâh, ayaklarında çarık veya postal bulunduğu kaydedilmektedir. Kadınların kıyafetleri de zengin köylülerinkiler ile aynı ise de daha basit ve fakiranedir.

32 Gaziantep'te içki sanayi 1924'ten sonra canlanmaya başlamış 1930'da ise ilk büyük ölçekli içki fabrikaları açılmıştı. *Yurt ...*, C. 4, s. 3039.

33 *Yurt ...*, C. 4, s. 3008; Cumhuriyet Hükümetlerinin Gaziantep'te demiryolu, karayolu, madencilik, tarım, tarımsal sanayi, eğitim, kültür ve sağlık alanlarında yaptığı yatırımlar ve sonuçları hakkında bkz: Ferit Yücebaş, *Cumhuriyet Döneminde Güneydoğu Anadolu (Gaziantep- Mardin-Urfa)'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Basılmamış Doktora Tezi, TC Bitlis Eren Üniversitesi/Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bitlis, 2018, s. 32-77 vd.

34 Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, s. 18.

Ahlak ve Bazı Gelenekler

Monografide ahlak konusu daha çok uyuşturucu kullanımı ve fuhuş çerçevesinde ele alınmıştır. Kasabalarda ahalinin yüzde yetmiş beşinin iyi ahlaka sahip olmakla birlikte geri kalan kesimin cahil ve hovarda olduğu, mesleği olduğu halde kahvelerde, şurada, burada vakit geçirdiği belirtilmiştir. Esrar kullanımını konusunda da ilginç saptamalar vardır: “Öyle bildiğim şahıslar vardır ki büyük bir bakkaliye dükkanına malik iken ... dükkanını ... çıraklarına terk ederek haftalarca esrarhanelerde kapanır kalırlar. Bu cühela arasında esrar içüb genç yaşında kendisini zehirleyenler pek çoktur. Bu kabil cahiller gizli yerlerdeki bazı esrar kahvelerinde toplanarak Hindistan cevizinden ve alelade bir şişeden...”³⁵

Gaziantep'in Ankara Hükümeti'nin kontrolüne geçtikten sonra, toplumun isteği ile umumhanenin kapatıldığı, sıkı takibata karşın gizli fuhuşun olduğuna dikkat çekilmiştir. Köylerde ise fuhuşun olmadığı, bu konuya nefretle bakıldığı, bir erkeğe kaçan hayat kadınının derhal öldürüldüğü ifade edilmiştir.

Ahlak konusunda köylü ile kentli arasında çok fark olduğu belirtilmiş, köylü lehine şu tespitte bulunulmuştur: “Nur-ı maarifden mahrum kalan köylülere fezail-i ahlakiyeyi belletecek bir kimse olmadığı halde kendileri yine saf ve halukdurlar.”

Monografide köyler ile ilgili önemli tespitlerden biri de ailelerin çok küçük yaşlarda çocuklarını evlendirmeleridir. Buna göre kız veya erkek, çocuk, on beş yaşını buldu mu aile evlilik hazırlıklarına başlar. Zaman zaman on iki yaşındaki çocukların bile evlendirildiği, bunun da yeni nesillerin cılız kalmasına sebep olduğu vurgulanmıştır. Kız kaçırma olaylarının yaygınlığına da dikkat çekilmiştir.³⁶

Gaziantep ilinde eskiden beri nişan, nikâh ve evlilik törenlerinde büyük masraflar yapıldığı, son yıllardaki geçim darlığı sebebiyle harcamalarda bir azalma görülse de geleneklerin sürdürülmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde TBMM, düğünlerde toplumun maddi birikiminin gereksiz yere sarf edilmesini engellemek ve israftan kaynaklanan sosyal sorunları çözebilmek amacıyla, 25 Kasım 1920'de *Düğünlerde Men-i İsrâfat Kanunu*'nu kabul etmişti.³⁷ Söz konusu kanunun ciddiyetle uygulanmasının da vilayetteki israfı azaltmada etkili olduğu zikredilmiştir.³⁸

35 Yargıcı, a.g.e., s. 20.

36 “Yaşlı bir kadın bir genc çocuk ile izdivac itdirildiği gibi pek genc bir kadının da servetine tama olunarak elli altmış yaşındaki bir erkeğe virildiği çok kere vakidir.” Yargıcı, a.g.e., s. 23.

37 Feyza Kurnaz Şahin, “İlk TBMM'nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men-i İsrâfat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları”, - “(An Example of the First Grand National Assembly of Turkey's Austerity Measures; “Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu [Law For the Prohibition of Extravagances at Weddings]” and Public Opinion)”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2013 2 (1) s. 25-55.

38 “... düğün evine giderken derece-i servete göre ya bir iki koç, ya dana veya birkaç batman pirinç götürmeleri adeti henüz terk idilmemiştir. Düğün mahallinde tecemmü iden halk arasında, güreşler, oyunlar tertib olunur, koşu yapılarak eğlenilir.” Süleyman Faik Yargıcı, a.g.e., s. 24.

Monografide halkın eğlenme günleri ve yerleri hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre bahar mevsiminde ve bazı özel günlerde halk bir araya gelir. Daha çok kadınların katılımıyla Kurban Baba ve Dülük Baba ziyaretlerinde kurban kesilir, mum yakılır. Daha çok mart ve nisan aylarında olmak üzere pazar, salı, perşembe günleri Aynelben denilen Gaziyıntab Suyu'nun etrafında toplanılır. Kadınların orada yaptığı yemekler iştihâ ile yenilir. Eğlence akşama kadar sürer. Nisan ayında Ağaç Bayramı özel törenle kutlanır, dükkânlarını kapatıp kıra çıkmış olan esnaf gerekli olan yerlere ağaç diker. Halk çayırılarda, su kenarlarında yemekler, eğlenceler tertip ederek günü geçirir.³⁹

Rapor'da Gaziantep'te, yeni oluşmakta olan bir gelenek hakkında da bilgi verilmektedir. Buna göre, önceleri cuma da diğer günler gibi iken, Gaziantep'in kurtuluşundan sonra cuma günleri özel bir gün olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Esnaf şeyhleri, esnafı, Cuma namazını kılmaya ve dükkânlarını kapatmaya zorlamaktadır. "... mezkur günde yalnız kahveler, kasab ve ekmekçiler ile bir iki aşçı dükkânı açık bırakılır. Halk Cuma namazını eda itdikden sonra, kağıd oyunları, taola vesaire oynamamak şartıyla kahvede oturmağa müsaade idiliyor. Tabiatıyla o gün bir iş tutamayan ahali, kırlara, mesirelere çıkıyor, eğleniyor, vakit geçiriyor. Mühlhak kasabalarda da bir müddetden beri bu adet cari olmaktadır."⁴⁰

Sözü edilen geleneğin hangi yılda başladığı belirtilmemiştir. Dolayısıyla, esnaf temsilcilerinin tutumu ile TBMM'nin hafta tatiline ilişkin yasal düzenlemelerinin çakışıp çakışmadığı belirlenemediğinden sağlıklı bir değerlendirme mümkün olamamaktadır.

Gelenekler ile ilgili bölümde, çocuk doğumu, sünnet, hatim merasimi ve düğünler ile ilgili otantik bilgiler, ayrıntılı/canlı tasvirlerin halkbilim ve antropoloji alanı araştırmacıları için otantik ve kıymetli bilgiler olması da muhtemeldir.⁴¹

39 Bu gibi eğlenti mahallerinde "çi köfte" yimek adet-i mahalliyededir; Yargıcı, a.g.e., s. 24.

40 Yargıcı, a.g.e., s. 24-25; Cumhuriyet döneminde resmi tatil uygulamalarına dair tartışma ve yasal düzenlemeleri ele alan bir etüt için bakınız: Ahmet Demo Aslan-Hakan Yaşar, "Bir Cumhuriyet Reformunun Analitik Seyri: Türkiye'de Pazar Tatilinin Kabulü", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Ağustos 2018, Yıl 11, Sayı XXXV, s. 98-127.

41 Hatim Merasimi: "Çocuklar ... Kur'anı hatim idince merasim yapılır. ... çocuğun ellerine kına konur ... temiz yeni çamaşırlar giydirilerek fesine altunlar, elmaslar takılır ve teşhir için ... mekteb talebesi dizildikten sonra çocuk önde ... bir çocuk alayı halinde tahrîk olunur. Yürürken çocuklar neşideler okurlar; alay çarşuları sokakları gezdirirler çocukların gerisinde ve onu takib iden birkaç münadiye-dellal kadınlar- "maşallah, maşallah! Başa sürer inşallah, yah, yah" diye bağırır ve anı müteakib birkaç kadın hep bir ağızdan nefes almayarak "le, le, le" çağırırlar. ... Bu adet birkaç sene evveline kadar cari idiyse de son senelerde ... ender tesadüf idilmektedir." Sünnet Merasimi: "Sünnet merasimi de ... hatim merasimi gibi icra olunur. Çocuklar sünnet idilmezden mukaddem tezyin idilmiş develerin ve hayvanların üzerinde sokaklarda ve pazarda dolaştırılır. ... sonra çocuk musika ve çalgı ile, yah yah larla sünnet idilir; hediye ve atiyeler ile taltif olunur. Yerli fakir ailelerde çocuk ekseriya yedi günlük iken sünnet idildiğine göre, dokuz veya on yaşına kadar her sindeki çocuk bahar mevsiminde sünnet idilir." Süleyman Faik Yargıcı, a.g.e., s. 24.

Hastalıklar ve Sağlık Kurumları

Göz hastalıkları, Antep çıbanı (Halep çıbanı), dizanteri, sarıhumma, bronş iltihabı, zatürre, akciğer veremi, çiçek, kızamık, parazitten kaynaklanan bağırsak hastalıkları, tifüs, kalp, böbrek, mide, romatizma, sıtma, alkol kullanımından doğan karaciğer rahatsızlıkları, bel soğukluğu ve frengi Gaziantep'te yaygın hastalıklar olarak zikredilmiştir.⁴²

Türkiye'de, trahomla geniş çaplı mücadele kararı çerçevesinde, 1924 yılında dönemin Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam, çeşitli vilayet hastaneleri göz servislerinden konu ile ilgili bilgi almıştır. Akabinde Güney ve Orta Anadolu'da yapılan tetkik sonuçları bir rapor halinde 1927'de II. Tıp Kongresi'nde sunulmuştu. Raporla Gaziantep, trahomun yaygın olduğu bir şehir olarak zikredilmiştir.⁴³ Monografiyi hazırlayan doktor da çalışma ortamında ve günlük hayatta bu gerçeği gözlemlemiş olmalıdır. Bazı konularda detaylı açıklamalara yer verilirken göz hastalıkları denilerek trahom hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiş olması dikkat çekicidir.

Tifüsün sınırlı olduğu, önceleri fuhuş sebebiyle yaygın olan frenginin ise mücadele sonucu yüzde iki oranına düştüğü ve şehirde frengi muntıkası olmadığı belirtilmiştir. Hastalıklardan bazılarının mevsimsel olarak azalma-artma durumları hakkında da bilgi verilmiştir. Ölüme sebep olan rahatsızlıklar olarak kadınlarda; dizanteri, loğusa humması, ilkel çocuk düşürme yöntemleri; erkeklerde böbrek, kalp çocuklarda; dizanteri, yeşil ishal, mide, bağırsak hastalıkları anılmıştır.⁴⁴ Gaziantep'te sağlık kurumlarının yetersizliği, eğitilmiş sağlık çalışanı noksanlığı, alt yapı eksiklikleri, halk alışkanlıkları, cehalet ve coğrafi sebeplerin hastalıklar ile olan ilişkisine dair açıklamalar da bulunmaktadır: Buna göre, Gaziantep ilçelerinde ve köylerinde içme suları ağırlıklı olarak menba, sarnıç, dere, ırmak ve kuyulardan temin edilmekte, il merkezi ve bağlı kazalarda kanalizasyon bulunmayıp tuvaletler kuyu biçimindedir, köylerde ise tuvalet bulunmamaktadır. İçme sularına, tuvaletlerin durumu sebebiyle, mikrop karışmakta bu da özellikle yaygın biçimde bağırsak rahatsızlıklarının görülmesine sebep olmaktadır.

Vilayet merkezindeki *Beyaz ve Sarı* adıyla bilinen iki hastane işgal sırasında kullanılamaz hale gelmiş, araç gereçleri de işgalcilerce yağmalanmıştır.

42 Yargıcı, *a.g.e.*, s. 35.

43 Sevilay Özer, "Türkiye'de Trahomla Mücadele (1925-1945)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 54, Bahar 2014, s. 125-127; "1930 yılında Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Refik Saydam, hastalığın Urfa, Besni, Gaziantep, Maraş, Malatya, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Urfa, Cebelibereket, Adana, Muş ve Van'da yoğun olarak görüldüğünü hatta bazı yerlerde halkın %90'nına yakınının bu hastalığa yakalandığını belirtmiştir." Özer, *a.g.m.*, s. 128; Hastalığın Güneydoğu ve Doğu Anadolu vilayetlerinin hemen hepsinde hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Ferit Yücebaş, *a.g.t.*, s. 72.

44 Bir sene zarfında Gaziantep'te, bulaşıcı hastalığa yakalanan ve vefat edenlerin ilçelere göre sayısal dağılımı. Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, s. 39.

1926 yılı itibarıyla Gaziantep merkezde Belediyeye ait 50 yataklı, Amerikalılara ait merkezde 100 yataklı, Kilis'te Belediyeye ait 20 yataklı bir hastane ve 5 yataklı bir dispanser bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁵ Vilayet merkezinde, şahıslara ait iki, Kilis'te de belediyeye ait bir eczane bulunmaktadır.

Vilayette diplomalı iki, diplomasız çok sayıda ebe olduğu bilgisi mevcuttur. Geleneksel usullerle ebelik yapanların doğumda temizliğe önem vermemeleri sebebiyle doğum yapan kadınlarda loğusa hummasının sıklıkla görüldüğü, Belediyenin, zaman zaman okullu olmayan ebeleri bilgilendirmek için toplantılar düzenlediği ifade edilmiştir.

Halkın, özellikle yaz ve sonbahar mevsimlerinde damlarda açıkta yatmasının ve Merziman ve Karasu ırmakları etrafındaki bataklıkların sıtmaya, kış aylarında ısınmada kullanılan tandırın vücut ısısını artırdığı ancak evlerde sofa bulunmaması sebebiyle doğrudan dışarı çıkılmasının romatizmaya sebep olduğu belirtilmiştir⁴⁶.

Aile fertlerinin, yaşına bakmaksızın, bebeklere kendi yedikleri yemekleri yedirdikleri bunun da çocuklarda ağır sindirim rahatsızlıklarına ve giderek yeşil ishale dönüşerek vefata sebep olduğu belirtilmiştir. Ahalinin bu konuda bilgilendirilmesi sonucu vakalarda azalma olduğu bilgisi de eklenmiştir.

Yukarıda değinilen olumsuzluklar yanında Gaziantep halkının öğrenmeye açık olma ve tıbbın önemini kavramada takdire değer bir yapıda olduğu da belirtilmiştir. En ağır hastalıkların iyileştirebildiği görüldükçe ahali arasında üfürükçülük gibi usullere başvurmanın iyileşmeyi sağlayamayacağı düşüncesinin oluştuğu, tıba güvenin arttığı saptanmıştır. Örneğin sıtma ile mücadelede devletin ücretsiz kinin dağıtımının, halktaki davranış değişikliğinde etkili olduğu bulaşıcı hastalık vakalarının derhal Sıhhiye Dairesi'ne bildirildiği belirtilmiştir.⁴⁷

Hanelerin fiziki yapıları hakkında da müspet saptamalar mevcuttur. Merkez kasaba, Kilis ve Rumkale'de evlerin genellikle iki veya üç katlı, kâgir veya kerpiçten yapılmış, kiremitle örtülü ya da toprak damlı ve sıhhi olduğu ifade edilmiştir. Otel, han ve hamamlarda ise düzenli teftişlerin etkisiyle ufak tefek eksiklikler dışında, temizliğe riayet edilmekte olduğu kaydedilmiştir. Köy evlerinin umumiyetle kerpiçten yapıldığı tavanlarına ağaç dalları dizilerek üzerlerinin toprakla örtüldüğü, tavanlarının alçak, odaların penceresiz olması sebebiyle güneş ışığı alamadığı kaydedilmiştir.

Köylülere ilişkin verilen bilgilerle çelişki oluşturan şu tespit de önemli olsa gerekir: *"Bu vilayet hevasının mutedil ve latif olması ve ekser mahallerinde*

45 Amerikalıların, Kilis'te de bir hastanesi olduğu belirtilmekle birlikte kapasitesi hakkında bilgi verilmemiştir. Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, s. 27.

46 Romatizma sebebiyle olsa gerek, Gaziantep Halep vilayetine bağlı iken Halep'in kuzeyinde "Hamam" denilen kaplıcalara gidildiği bilgisi de yer almaktadır. Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, s. 15.

47 Yargıcı, *a.g.e.*, s. 25.

yaylalar, eyi sular mevcut bulunması hasebiyle köylüleri kavi ve sağlam bünyelere malikdir. Yedi, sekiz saat bir mesafeden yaya olarak kasabaya gelen ve işini bitirdikten sonra tekrar köyüne avdet eyleyen seksan yaşındaki ihtiyaçlara çok kere tesadüf olunur. Bu da köylülerde bünyenin mükemmel olduğuna başka bir delil olabilir.”⁴⁸

Diğer bir olumlu gelişme de şehrin nüfus artış oranıdır. Buna göre Gaziantep'te evli olma oranı yüzde seksen üçtür. Sıhhiye Dairesi'nin aylık kayıtlarına göre ölüm oranı, doğuma kıyasla hiç hükmündedir. Şehir nüfusu hızla artmaktadır.

Eğitim Kurumları

201.000 nüfuslu Gaziantep merkezde bir lise, altı erkek ilkokulu, üç kız ilkokulu, iki anaokulu ve bir Darüleytam ile Ermeni ve Yahudi milletlerine ait birer ilkokul ve Amerikalılara ait bir kolej ve köylerin bazılarında da birer dershaneli ilkokullar vardır.⁴⁹ Kilis'te bir ortaokul, üç erkek ilkokulu, iki kız ilkokulu, Rumkale'de altı dershaneli bir erkek ilkokulu ve bir kız ilkokulu ve birkaç köy okulu mevcuttur.⁵⁰ Reşadiye erkek ilkokulu, okulların en mükemmeli olarak anılmıştır. 1903 Maarif Salnamesi verileri ile kıyaslandığında, Birinci Dünya Savaşı ve Antep Savaşı sonrasında Gaziantep'te gayrimüslimlere ait okul sayısında azalma Türklere ait okul sayısında artış gözlenmektedir. Bu değişme, kentteki gayrimüslim nüfusun azalması göz önüne alınca gayet olağandır. Ancak 20. yüzyıl başlarında kentte nüfusun oransal dağılımı çerçevesinde, gayrimüslimlerin, Türklere kıyasla, okul sayısı itibarıyla daha çok çocuğun eğitim almasını sağladığı, pek erken dönemde okullarında kız öğrencilere yer verdiği barizdir.⁵¹

Monografide kurumların yetersizliği ve son savaşların eğitimi de olumsuz etkilediği belirtilmiş ancak halkın eğitime çok kıymet verdiği belirtilmiştir: “ maarife heves ve muhabbet zail olmamıştır. Halk, en fakir ve cahil bir köylüye varıncaya kadar, çocuğunu okutmak için her fedakarlığı yapmağa hazırdır.”⁵²

Gaziantep'teki medreselerin sayısı ve durumu da açıklanmıştır: Merkezde biri faal olan yirmi, Kilis'te sekiz ve Rumkale'de üç medrese olmakla birlikte, söz edilen iki ilçedeki medreselerin birer tanesinde öğrenci vardır. Medreselerdeki öğrenci sayısının az olmasında 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i

48 Yargıcı, *a.g.e.*, s. 27.

49 Nüfus bahsinde Ermeniler zikredilmemekle birlikte bir Ermeni ilkokulu olduğu belirtilmiştir. Okulun faal olup olmadığı açıklanmamıştır. Yargıcı, *a.g.e.*, s. 28.

50 Yargıcı, *a.g.e.*, s. 28.

51 1903 Maarif Salnamesi'ne göre Antep ve Kilis kazalarında ve Nizip nahiyesinde 1'er olmak üzere toplam 3 rüştiye bulunmaktadır. Üç okuldaki toplam öğrenci sayısı 195'tir. Antep kazasında Protestanlara ait 1 erkek, 1 kız idadisi, 4 rüştiye, Ermeni Gregoryenlere ait 1 rüştiye, Kilis kazasında Ermenilere ait 1 erkek, 1 karma rüştiye bulunmaktadır. Gayrimüslimlere ait 9 okulun öğrenci sayısı, 197'si kız olmak üzere, toplam 484'tür. *Yurt ...*, C. 4, s. 2978.

52 Süleyman Faik Yargıcı, *a.g.e.*, s. 29.

Tedrisat Kanunu'nun⁵³ ne kadar etkili olduğu hususunda bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Vilayetteki resmi binalardan söz edilen kısımda ise Fransızların bombardımanları ile birçok okul, parti binası, askeri depo ve cephaneliğin harap olduğu, kırk kadar caminin minaresinin yıkıldığı, şehrin genel olarak bir enkaz halinde olduğu ve birçok ailenin meskensiz kaldığı belirtilmiştir.

Sonuç

Monografide yer verilen bulgulara değinmeden önce belirtmek gerekmektedir ki; Gaziantep hakkında hazırlanan monografide, diğer illerin monografileri ile karşılaştırıldığında, bazı açılardan eksiklikler göze çarpmaktadır. İmalathaneler ve okullar hariç, yetiştirilen hayvan türleri/sayısı, üretilen ürün miktarı hakkında sayısal bilgi sunulmamıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğe dönük ilerleme ve kalkınma hedefleri açısından bakıldığında; Gaziantep'in tarımsal yapılarının feodal ilişkileri barındırdığı, bu durumun köylülerin yaşam koşullarını zorlaştırdığı, alt yapı eksikliklerinin kentin genel sorunu olduğu, beslenme ve doğum konularındaki ilkel uygulamaların eğitim başta olmak üzere bazı alanlarda acil müdahale ve yatırımları gerektirdiği görülmektedir.

Gaziantep'in, Cumhuriyet'in ilk yıllarında olumlulukları fazla olan, gelişme potansiyeli yüksek bir kent olduğu da barizdir. Halep'in ticari rolünü üstlenen şehir, savaşların yıpratıcı etkisine karşın, tarımsal ve ticari faaliyetleri göz önüne alındığında, üretken, girişimci bir nüfusa sahiptir. Kent toplumunun okullara ilgisi, medreselere ilgisizliği, tıbbi yöntemlere kıymet verme yaklaşımı, giyimde İstanbul modalarına eğilimi değerlendirildiğinde; Gaziantep halkının, her alanda değişim anlamına gelen Türk Devrimi'nin değerlerini benimsemeye yatkın, akılcı uygulamaları kabule elverişli olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin devraldığı -ülke genelinde- toplumsal yapının belirgin niteliklerinden olan kadcerciliğin, miskinlik şeklinde tezahür etmediği, merkez ve diğer ilçeler insanının mücadelecisi bir karaktere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

53 Türkiye Cumhuriyeti'nde Laiklik ile ilgili düzenlemeler bütünü içinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu hakkında; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap (Birinci Bölüm) Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s. 68-70.

KAYNAKÇA

I. Ansiklopediler

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 9-16-19, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama AŞ, İstanbul, 1988.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. I, Milliyet Gazetecilik A.Ş, İstanbul, 1986.

Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, C. 4, Anadolu Yayıncılık AŞ, İstanbul, 1982.

Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, C. 10, Anadolu Yayıncılık AŞ, İstanbul, 1984.

II. Sözlükler

Türkçe Sözlük, 2. Basım, Dil Derneği Yayınları, Ankara, 2005.

III. Kitaplar

Mehmet Said, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Ögüd Matbaası, Ankara, 1922.

TOPRAK, Zafer, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap (Birinci Bölüm) Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1995.

Türkiye'de Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilatının Cumhuriyet Devrindeki İnkişafı, (Yayınevi Yok), Ankara, 1937.

YARGICI, Süleyman Faik, *Türkiyenin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gazi Ayıntab Vilayeti*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1926.

IV. Makaleler

- ASLAN, Ahmet Demo-YAŞAR, Hakan, "Bir Cumhuriyet Reformunun Analitik Seyri: Türkiye’de Pazar Tatilinin Kabulü", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Ağustos 2018, Yıl 11, Sayı XXXV, s. 98-127.
- AYSAL Necdet-ARSLAN, Lütfi, "Türkiye’nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilâyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Güz 2018, s. 419-451
- AYSAL, Necdet, "Savaş Dönemi ve Cepheler (Askeri ve Siyasi Gelişmeler)", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 6. Baskı, Ankara, 2018, s. 119-132
- DOĞAN, Cem, "Osmanlı Men’-i Müskirât Cemiyeti ve Men’-i Müskirât Kânunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 26, Bahar 2013, s. 161-181.
- DOĞRUÖZ, Türkan, "Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti", *History Studies Volume 3 / 1- 2011*, s. 275-284.
- GÖKÇE, Nilifer-YAPRAK, Mevlut, "Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kırklareli Vilayeti" Adlı Esere Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunda Kırklareli’nde Folklorik Tıp", *Lokman Hekim Journal*, 2012; 2 (1), s. 39-42.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: Türkiye’nin Sıhhi- İctimai Coğrafyası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV, Kasım 1999, Sayı: 45, s. 939-968.
- KALYONCUOĞLU, Zeynep, "Antep’te Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu", *Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013 Gaziantep Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 777-791.
- KOZ, M Sabri, "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası", 4. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, I. Cilt, Ankara, 1992, s. 37-58.
- ÖZER, Sevilay, "Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 54, Bahar 2014, s. 121-152.
- SAYILIR, Burhan, "Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz’in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 38, Eylül-Ekim 2013. s. 1-20.

ŞAHİN, Feyza Kurnaz, "İlk TBMM'nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men-i İsrâfat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları", - "(An Example of the First Grand National Assembly of Turkey's Austerity Measures; "Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu [Law For the Prohibition of Extravagances at Weddings]" and Public Opinion)", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü ATATÜRK DERGİSİ*, 2013 2 (1) s. 25-55.

V. Tezler

AKCAN, Leyla, *1824-1834 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapı (142 Numaralı Gaziantep Şer'îye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi s.1-253)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2016.

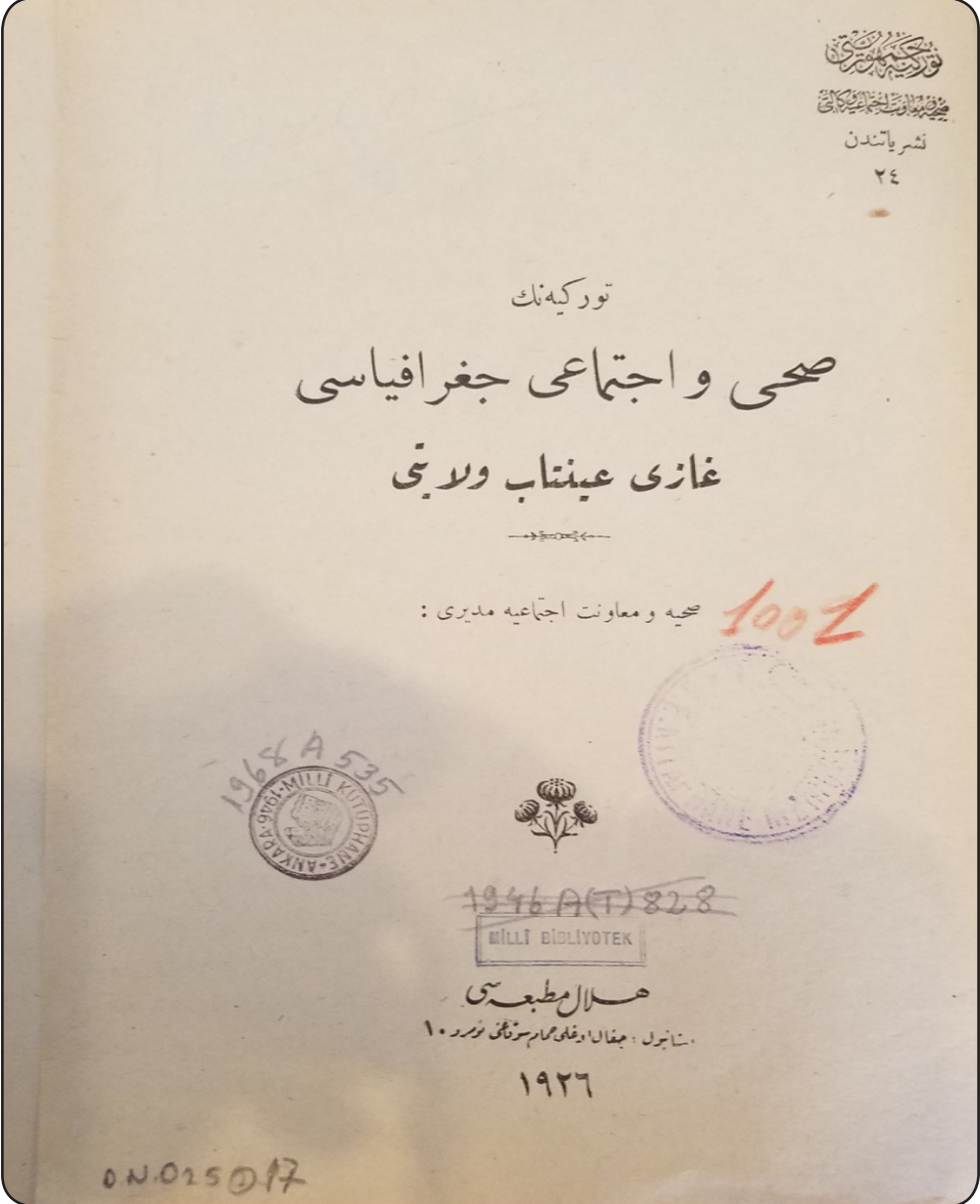
TURAN, Nebahat *Cumhuriyet Döneminde Gaziantep Ekonomisinin Türkiye ve Ortadoğru Açısından Önemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, TC Marmara Üniversitesi Ortadoğru ve İslam Ülkeleri ve Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğru Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul, 2015.

YÜCEBAŞ, Ferit, *Cumhuriyet Döneminde Güneydoğru Anadolu (Gaziantep- Mardin-Urfa)'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Basılmamış Doktora Tezi, TC Bitlis Eren Üniversitesi/Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bitlis, 2018.

EKLER

Ek-1

Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti Neşriyatından 24
Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gazi Ayıntab Vilayeti
Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü:
Hilal Matbaası İstanbul Cağaloğlu Hamam Sokağı
Numero: 10
1926

EK-2

Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gazi Vanlılık Vilayeti
s. 3-15-17-28.

برنجی قسم

مرقع ، هرورد ، مساجد ، قزل ، هرص ، درجوری :

آبادولونك جنوبنده وسوربه نك نكماً شالنده بولونان غازی عینتاب ولایتی شمالاً مرعش ولایتی ، ملاطیه ولایتی، شرقاً اوزنه ولایتك بیرمك قنالی جنوب شرقیسنده قرات نهری ، جنوباً سوربه حدودی وغرباً جبل برک ولایتیله حاط اولوب ۴۱ درجه طول شرقیسه و ۴۹ درجه عرض شمالیه واقعدر. تقریباً [۲۰.۰۰۰] کیلومتره مربعی اراضینی حادیر .

واغفر : اساساً جبل برک سلسله سندن منتمم اولوب جهت شمالی قایلان قارداغ ، قیزیل داغ ایله غربیده صوف داغری ولایتك اؤك مرقع نطقه لرینی تشکیل ایدرلرکه یوگسکلکتری سملج بگردن ۱۰۰۰ - ۱۵۰۰ متردر . بو داغلرک نه درجهده مشهور اولدقاری بوجه زیر عرض اولتور :

۱ - شالنده کاش و بوجندن فیکر اوچنه قنار اوزری اورمانلرایله مستور بولونان قارداغ وقیزیلداغری روم قلمه قنالی داخلدهدر. اوزرلنده کوزل مرعاری، صووق صوری اولان بوداغلرک مستور بولوندی تقریباً ایک یوز کیلومتره مربعندک اورمانلرک انتظامه آلماسی یوزندن و هر وقت غیرمنتظم قلمبایه مروض ایلدیکیندن کوندن کوه قناری کتک و توسه اچمکدهدر . مقدا بوداغلرک اوزرلی غات صیق اورمانلرایله مستور ایکن بوگون فرات نهرندن اعتباراً روم قلمه قنالیسه تابع بالیق قریسه قنار اماندا ایدن تحسیناً ۵ - ۶ ساعاتک بر مسافنده اراضینی کمالاً اورماندن تأمین اولونور. وقبله غیرمنتظم قلمبایه شهرسه غیرمنتظم فعلیات بلدیلسندن ایلری گلشدر. مرکز روم قلمه قنالیله بیرمك قنالیسنک اودون ، کومور احتیاجیانی بوارماندن تأمین اولونور. وقبله غیرمنتظم قلمبایه یاپیش اولدیغندن کرسنه اهوریشلی آجاق بر اولداملشدر . باشلوجه آقاری ملنک و آلیچدر . مرعاری ، یزلازی چوق اولان بوز هرمنه یاز موسنده چوار قراعالیسه کوچجه برسلرک بعضی غیرنهره اجهتلیکده اولدیغندن مشهوردر . اهالی

ایکنجی قسم

اققم . غازی عینتاب ولایتی معتدل بر اقلیمه مالکدر . فصول اربعه اوزرینه موسم منتظماً دوام ایدر . بوراده ایلك بهار ، مارنك بایقنده ونهات اون یئنده حلول ایدر ؛ بو موسمه سیچکلر آچاره آنجلریشیل برچاره بورنور؛ دوز اولور زمردی چایزرایله اورنولور هر طرف فیض و برکت آتاردن اوله اوقیشدن آشانی پیشل کورونور. فقط قیشین فصله درجهده یاغان عجمورک تأیری ایله هوای نسیمی موسم بایقنده مطوبته مشبوع اولور. یازه حزریرانک اون یئندن باشلاره ایلول بایقته ویا اون یئشه قارداوام ایدر. آکینجیلر بوموسمه محصولی ادراک ایدرلر . ولایتك نبال قسمی سملج بگردن آنی مرقع اولدیغندن سرین ومعتدل اولور سیچاقز بوراده سمل اجرا ایدمن . بالکنس کایس قنالی ایله مرکز فصانك جنوب اقسانده مازین درجه حرارت فصله کورولوو یصلاً سمل اولونامایه سق درجهده سیچاق یاپار و هواده پك آز مقدارده ک طوبی ازاله ایدر . بو موسمه کیچهری دیشایدن باقی خادات ملبهمن اولدیغندن کوز اولسمنه قنار دوام ایدن بو عادت سیبیه کندی عافینه ایدممه نلرک آکریا مالارایله طوبولده قری کورولور .

سوک بهار؛ ایلول اواسطنده باشلاروکون اول ۱۵ ن قنار سورر. هرکن بوموسمه سنهک بوتون محصولی ادراک ایش و یکیدن قیشاق آکینلری آککه باشلامش اولور . موسم حسبله هوای نسیمی سبیلر ایله ، عجمور بلولری ایله مشبوع بولتور . قش؛ بورادله اؤنقشیتیل وحتلی بر موسمدر. عجمورلر بلافاصله وفاردرخی کونونان، شباط آیلرند سیرلنایار. درجه حرارت تحت الصفر یئ درجه ییله بولور. صووقلرکشدنی و بعضی فنا اعتیادات سیبیه بوموسمه رومانیزم خسته نالی فصله کورولور. یاغان قارلر ۳۰-۴۰ سانتیم و بعضی سنه رده ها فوضله اولور. ولایتده بوز قاریته لر اولدیغندن اهالی یاز اوچون قیشندن قارصافه جمبور اولور؛ قازری طوبیلار و بریزه جم ایدرلرکه بوقارمز نلرینه قازق قیشندن قارصافه جمبور اولور؛ قازری طوبیلار و بریزه جم ایدرلرکه بوقارمز نلرینه قازق

اوچونجی قسم

ولایتك نفوس عمومی

ولایتده نفوس عمومیك آکریسی توك اسلام تشکیل ایدر. ولایت نفوسنك [۱۹۹,۰۰۰] ای توك اسلام و [۲۰۰۰] ای چودی اولوب جمماً [۲۰۱,۰۰۰] در . داخل ولایتده داروچیفله اشتغال ایدن کوردجه تکم ایلهن موجودی پك آز برعشیرت و کورونلرکاملی کوردک بئورکندر؛ حتی بونلر تورکمن عشیرتی درلر . داهالواق تک بعضی عشاثر و قایلدرخی نفوس عمومیه ماینده ایله بوزلرک مکتم اولانلری پك چوقدر.

عشاثر

ولایتك جنوب و شالنده ساکن اولوب زراعت و فلاحته امرار اوقات ایدن تورکن وایلیکل و قره قویونی عشیرتلی واردر . بونلرک بر قسمی نفوسه داخل ایسه آکری نفوس مکتومه حالنده قاشر و خالاقندهدر . عشاثرمده کوردهن تورکن وایلیکل عشیرتلی زراع اولقنه برابر حیوانات غنیمه و قریسه یهده مراقلیدرلر . بوقاریه داسملری تعداد اولونان عرب آتی جانسنگلرک مگملری بو عشیرتله بولتور. ولایتك شالنده ساکن قاره قویونی و صاجیل عشیرتلی موجود اولوب بونلرک زیاده حیوانات قریه و غنیمه بهوس ایدرلر ؛ پیترچیلک و یاغچیلقه اوغراشیرلر . بوندن ماعدا کوچه کله یاغچان و سننگل آکریزمانتی ولایت داخلنده کیرن « کیار » عشیرتی نامده بر عرب عشیرتی واردر . بونلرک جان هسی نفوس مکتومه دن اولوب شیمدی یه قنار هیچ برینک نفوسه قید ایلمه دیک محققدر . موجودی تقریباً ایک بیکم . عشیرت مذ کوره قش موسملرند سوریه چولاریته کیر و قشنی اوراده کیردن سوکره ایلك بهارده تکرار ولایت داخله کیرک حیوانات و مواشیرتی عشاثرک مقصد بولدیله واردر و اتلاق بلخلرند کوز نهلرینه یئشمه نین بر حالده قایلر و صووق قریه یاغچه تکرار سوریه طرفلرینه صاوشورلر. ولایت داخلنده بولوندرقاری

تا جو ۲

دوردونجی قسم

مذمارلر ، اهرافارلر

ولایتده غازی عینتاب عمارلرندن مقدم قسبه ک غرب جهتنده اؤ هوادار و متنا برعنده [۳۱۲] و ۳۲۰ تاریخلرند انشا ایدیش بیاش و سلازی نامیه ایک خسته خانه موجود ایدی . بوموسمه عمارت ائخریده بوماردمانلر هدف اوله ق برایله دوم دوز اولمش ، آلات جراحیه و اواز مسازمی ده مستولر طرندن یاغما ایدیشدر. بونلرک برینه شمذیلک برخان بیاش داخلنده هالی یا ناقی بریلده خسته خانه سی واردر؛ بو خسته خانه شوهرده احتیاجی مهم امکان نمین ایتمکده ایسه خراب اولان خسته خانه لرک تعمیر و اشاشی ایله یوز یا ناته ایلای اچون بلدیجه کشتانده بولونلشدر. بوندن باشقه ، آمرقا یلرله عاؤ یوزالی یا ناقی بر آمرقان خسته خانه سی واردر . آلات جراحیه و مسازمی آسکی سیستمدر . کابینه ده بر خسته خانه سی واردر .

مرکز قسبه منکحل حاضرده ایکسده خصوصی اولق اوزره ، ایک اجزاخانه سی واردر. ملحقات قسبه رن کابینه بریلده اجزاخانه سی واردر .

دسیاسلر و خدمتکارلر

غازی عینتابده ۵۰ یا ناقی بلدییه عاؤ بر خسته خانه ایله آمرقا یلرله عاؤ ۱۰۰۰ یا ناقی بر خسته خانه ؛ کابینه ۲۰ یا ناقی بلدییه عاؤ بر خسته خانه و ۵ یا ناقی موازنه عمومی عاؤ بر دیپاسلر ۳۴۰ نسیمی بوجمه یله کتاد ایدیشدر .
[۱] ذکور : عاؤ اولان بیاش خسته خانه ۱۳۲۲ تاریخنده و الکرکوسه و انشایش و قائمه مقام اسماعیل پك زمانده و اناه تحسین ایدن صاری خسته خانه ایله . ۱۳۲۳ هشت صبه رئیس فریق دوتورحمدی عزت پشا زمانده انشا ایدیش و مذکور خسته خانه کتاسلی مشارال طرفندن وضع ایتمه انشاسه عینتاب افراندن دوزی پك طرفندن نظارت اولوتیدر .

Ek-3

Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gazi Ayntab Vilayeti
s. 35-37-38

بشنجی قسم

اراضیه معتاده و بلدیہ :

منطقه داخلندہ اکثریا کوز خستہلقری ، درانتہری ، دیداناما و انواعی ، حای شہ تیغو ، امراض قابیہ ، کایوبہ ، جہاز هضی خستہلقری ایله ، روماتیژما ، مالاریا وفضله آلقول مبتلازندہ امراض کبدیہ ، حرقة البول ایله یوزده ایکی نسبتندہ فرنیکی بولونور .

موسم هضرتلقری . -- ولایتندہ قیش موسمندہ علی الاکثر کاتون اولدن مارتہ قدر ، درانتہری ، روماتیژما ، حای شہ تیغو ، ذاتالقصبات ، ذاتالرمہ ، سلالرمہ خستہلقری و یونلردن حای شہ تیغو خستہلقری مرکزولایتندہ بلدی دینجک قادار بولونور . مرکز قسبہسک قویورلیتہ توزیع اییدیلن صو یولاری محافظهلی ایسده بعض یزده قایاقلرکیدن وکن یولجیلر طرفندن قالدیریدیلندن باشمور یاغندقی جاده و شوسه لردہ موجودیسیک و مواد اجنبیہ صوبہ قاریشهرق قویو و صهرنجاردہ برکیو و بیانیسیرک استعمال اولونور . بو یوزدن اکثریا دیدان امامادخی حاصل اولونور . بوکی خستہلقره مصاب اولانلرک قازورانی درونندہکی بزیرات صولرہ قاریشهرق و بالآخره باغچیلرک اسقاسی ایله سزہ وسارمہ اوززندہ برلشهرک سزیمی اکل ایدنلرک جہاز هضمیستہ اشبو بزیراک دخولیلہ باشقہسنہ سرایت ایتمش بولونور . بوکی خستہلقرک اوکی آغشی آغشقی قصبہ داخلندہ نقل اولونان مذکور صولر خصوصی دوکمہ یوزدرلہ واسطہسیلہ نقل اولونجہ ممکن اولایبیلر .

یوندن باشقہ ، مارت ، نیسان ، مایس آیلرندہ مالاریا ، ذاتالامعاء ، درانتہری ، حزیران ، تنشین نانی غایہسنہ قادار دیگر خستہلقردن باشقہ دہا فضله امراض عینہ و مالاریا دہا چوق حکمی اجرا ایدر .

روماتیژما :

ولایتندہ روماتیژم خستہلقرک اؤم مهم عامل عادات محلبدن و قیش موسمندہ آلات تسخین مقامتندہ استعمال اییدیلن « تاندیر » نسمیہ ایلدیکاری آلتنه آتش وضع اولونمش

آلتنجی قسم

نوارک و رفیات سہنی :

هرآی یاییلان ایستاسیتیلرہ اغار آ و فیاک تولداندن دہا آز اولدیجی صیبه دائرہسینجہ طوتولان قیدلرہ ثابت اولمشدر . برلیزک اکثری حتی یوزده سکسانی ایکی و اوچی متأهل اولدقلرندن ، تولداتہ کورہ و فیات هیچ حکمندہدر . بناہ غایہ ولایتندہ نفوس هرآن تناقص دکلی ، نکثر ایتمکددر . وقوع بولان فیات اڑکاک و قلدیلرہ آری آری تخالف ایدر . نساہکی و فیات روم ، درانتہری ، حای نقاسی نتیجہسیدر . حای نقاسی بہ طوتولارسیکسیبی: اهالی رلی دیپلومسز ایلرین باشقہ آہ طوتادقلرندن بونلرک علی الاکثر نفاقتہ رعایتسزلیک نتیجہسی لوخوسہلر حای نقاسی بہ طوتولویور . و بر وقعات ظهورندہ بعض کرمده کیرلہنیور . یوندن باشقہ اسقاط جنین صنایع نتیجہسندہ وقیات وقوع بولور . یوزده دورلو دورلو وسائلہ مراجعت ایلدیلرک یایلمہقدہدر . اؤک زیادہ قولاندقلری شی طابوق توبی رحه مسوقہرق اسقاط جنین ایتمکددر . اڑککدرہ و فیاک بر جوجی مرض عضوی قلب ، ذاتالکلیہ و امراض غایہدندر . اطفالہسکی و فیات اختلال جہاز هضی نتیجہسیدرک یوزده جہالت نتیجہسی اعتیاد ایبتدکاری بر شیبیدر ؛ مثلاً بر خانہدہ بر عاہلہ افرادی نہ یک بیرسہ او یکدن جوجوقہدہ نسنده اولورسہ اولسون ، یالاتیر . جوجوقدہ ایلامسی بیوک برموقبیت عدایدیلرک یوزدہسرت آزاری کورولور و جوجوقک اورغرایاجنی قاقی هیچ دوشونمز . فقط نتیجہدہ جوجوق اسہال عادی بہ ، یوزدہ ترقی ایدمرک اسہال حضرائی بہ ، درانتہری بہ ، سوسہ ندی بہ اورغرائدی کی مدہش حمالر ایچندہدہ قورولدیجی و اولدیجی زمان عقل بلشہ کایر .

اهالی بہ ہر فرستدہ ویریان نصاب طیبہ نسبہ آہ احوالک اوکی آلمشدر .

کیمیاکر احمد شاکی اقدینیک ۱۹ تموز ۳۳۸ تاریخ و ۳۲ نومرولو راپوری موجنبجہ تحلیل اییدیلن

غازی عینتاب بلدیہ صوبینک اوصاف حکمیہ و کیمیویسی

<p>نمونہک منظرہ ، رنگ ، رایجہ ، لذت و طورطوسی</p> <p>عادی درجہ حرارتندہ مقیاس ماء درجہسی</p> <p>بعدالغایان</p> <p>بر لیترہ صوبک فوق مانفانیت پوتاسیومدن آلدینی مولدا محضہسک مقدار : ۰.۰۰۲ . ایکی میلیگرام در .</p> <p>بر لیترہ صودہ فلورورلرک مقدار : ۰.۰۱۵ . اونیش</p> <p>بر آزوئیتلرک $N^2 O^6$</p> <p>بر CO^2</p> <p>بر قاز بوئیتلرک $CO^3 CA$</p> <p>بر کبریتیت ماغزی</p> <p>آزوئیتی ، املاحی</p> <p>نتیجہ تحلیل</p>	<p>منظرہسی براق ، رنگسز ، رایجہسی لطیف ، لذتلی و طورطودن عاری .</p> <p>۱۴ : در .</p> <p>۵۵ : در .</p> <p>۰.۰۰۲۵ : یکریمی بش دسمیلیگرام در .</p> <p>۰.۰۰۲ : ایکی سانتیمترہ مکعبدر .</p> <p>۰.۱۱۴ : یوز اون درت میلیگرام در .</p> <p>۰.۰۵ : بش سانتیگرامدر .</p> <p>مفقوددر .</p> <p>اوصاف حکمیہ و کیمیوی اعتباریلہ قابل شرب صولر خواصندہ اولدیجی .</p>
---	---

Ek-4

Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Gazi Ayıntab Vilayeti
s. 39-40-41.

غازی عینتاب قصبه سنک شهر مارت ۳۳۸ ، نیسان ۳۳۸ ، مایس ۳۳۸ ، حزیران ۳۳۸ ده تثبیت ایدیلن درجه حرارت مقداری

اسامی شهر	اعظمی درجه حرارت سانتیگراد	اصغری درجه حرارت سانتیگراد	وسطی درجه حرارت سانتیگراد	ملاحظات
شهر مارت ۳۳۸	۱۵،۱۰	۳،۲	۹،۰	
» نیسان	۱۷،۰۷	۵،۰۰	۱۱،۶۱	
» مایس	۲۰،۹۶	۱۱،۳	۱۶،۰۶	
» حزیران	۲۵،۹۶	۱۵،۷۳	۲۰،۲۵	
» تموز	۳۷	۲۵	۳۰	

کیمیا کر احمد خاکی افندیك ۲۶ تموز ۳۳۸ و ۳۵ نومرولو راپوری موجبجه تحلیل ایدیلن

غازی عینتاب صونیک اوصاف حکمیة و کیمیویة سی

تونهک منظره ، رنگ ، رایحه ، لذت و طورطوسی

عادی درجهده مقیاس ماء درجهسی

یعدالغلیان

برلیتره صونیک فوق مانفانیت بوتاسیومدن آلدیی مولد الحوضه نك مقداری

» قلورورلرنیک مقداری cl na حسابیله

» غاز قاریون CO²

» قاریونیت قالسوم CO² CA

» کربنیتیت مغزی SO² MG

» آزوتیت

آزوتیتی املاحی نتیجه تحلیل

منظره سی براق ، رنگسز ، رایحه سز لطیف لذتلی و جزئیجه طورطوسی

» یکر میدر ۲۰

» آلتیدر ۶

» یکرسی سکز ده سمیایفرام در ۰،۰۰۳۸

» اون ایکی میلیفرام در ۰،۰۱۲

» اون بیجی سانتیمتره مکعبدر ۰،۰۰۲۵

» اون یدی سانتیمتره مکعبدر ۰،۰۱۷

» الی آتی میلیفرامدر ۰،۰۵۶

» اوج میلیفرامدر ۰،۰۰۳

مفقود

اوصاف حکمیة و کیمیویة اعتباریله شهلی سوده تله بیله جک بر ترکیبده بولندی

برسته ظرفنده کورولن ساری خسته لقر

مواقع	دیفتری		چیچک		قیزامیق		حمای شبه تیفو		لکلی حما		تانوز		ذات السجای دامی شوی		ملاحظات
	مساب	وقات	مساب	وقات	مساب	وقات	مساب	وقات	مساب	وقات	مساب	وقات	مساب	وقات	
غازی عینتاب قنسی	۲	۰	۱۰	۴	۱۲	۹	۷	۴	۱	۳	۱	۱	۰	۰	
روم قلمه	۰	۰	۳	۰	۸	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
کلیس	۰	۰	۵	۰	۷	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
یکون	۲	۰	۱۸	۴	۲۷	۱۷	۷	۴	۱	۲	۱	۱	۰	۰	